

ОБРАЗ ДЕРЖАВИ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ ГЕТЬМАНЩИНИ 40-х рр. XVIII ст.

Чимало актуальних проблем тогочасної дійсності знайшли своє відображення у латиномовному «Курсі всієї філософії», що викладався у 40-х рр. XVIII ст. в Чернігівському колегіїмі.¹ Філософи з «Чернігівських Афін» не обмежувались аналізом усталених державних та політичних відносин, а намагалися використовувати новітні знання свого часу. Виклад проблем політики й держави, за усталеними правилами, був інтегрований у розділ етики та філософії моралі.

Поняття суспільства в «Курсі всієї філософії» трактувалось не лише у розумінні «сукупності особистостей». Вважалося, що останні підпорядковані певним законам (природним, громадянським) і поєднані спільною метою.

Державно-політична діяльність в «Курсі» поділялась на дві частини: «...головна та особлива частина, відповідно — управління і служіння, яке є також особливим правилом».² Суб'єктом політичної діяльності автор вважав передусім суспільство, що визначається як «громадська спільнота, що за природою людська, як людське усе (що чиниться) з власної волі».³

Будь-яка система відносин, на його думку, вимагає належної субординації. Вона необхідна як засіб регулювання правової поведінки, що допомагає уникати конфліктів. Саме субординація є першою причиною організації республіки, оскільки це пов'язане із світовою ієрархією. Зокрема підкреслюється, що тільки один «Бог є причиною (республіки) від старих заповітів законних, тому що Бог змінює форми управління від родини до службовців».⁴ Республіка згідно з вимогами субординації проходить певні етапи розвитку, але кінцевою метою поступу буде суспільство «чесного народу та блаженного громадянства». Уособленням справедливості, доброчесності, добробуту та благодійності в державі є «витончена багатоманітність права консенсусу та блага загальної спільноти».⁵ Остання ж утворюється міськими та сільськими громадами, через що необхідно встановлювати різні конкретні системи політичного управління. Існує в управлінні і зворотний зв'язок. Так, важливе джерело допомоги державній владі автор вбачає у сільській або міській общинах, спроможних впливати на людей, що перебувають на керівних посадах.

Політичне визначення людської спільноти, на погляд автора «Курсу», існує поряд із законним домаганням цілого громадянства. Воно, в свою чергу, повинно поділятися на певні стани, які мають конкретні функції, права та обов'язки.

Основною соціальною ланкою він вважає стан землеробів, котрі «утримують нас хлібом та годують».⁶ Далі йдуть ремісники, які виробляють всілякі знаряддя й речі. Потрібні також військові, які стоять на варті держави. Але, зазначається в «Курсі», якщо будуть порушуватися права вільної громадськості та субординація всередині держави, то не зарадять і ніякі військові. Такі порушення свідчать про визрівання громадянської війни. Потрібні державі також судді, які вирішують суперечки, що виникають у суспільстві.

Жодна політична система, стверджує філософ, не може обійтися без чіткої ієрархії. Пояснювалось це на прикладах відомих ще від ча-

сів Аристотеля форм управління: монархія, аристократія та демократія. Гетьманщина, як відомо, на тоді перебувала у складі Російської імперії, Проте автор «Курсу» вважав, що не слід ігнорувати значення державою народного зібрання.

Помітне місце у викладі посідає принцип династичної спадковості царів, необхідний для державної стабільності, аби уникнути як громадянської війни, так і «збудження ... войовничої спільноти, котре може викликати максимальне безладдя».⁷

Особливо акцентувалось у «Курсі» питання легітимності монархічної спадкової влади. Твердилось, що лише за підтримки народу можливо надати легітимність монархічному режимові. Щоб досягти цього, потрібен керівник надзвичайної обдарованості й харизми, новий Богдан Хмельницький.

Разом з тим легітимність мусить спиратись на законодавчу базу, якої, до речі, бракувало у Гетьманщині. «Доктрина закону, — пишеться в «Курсі», — є зв'язком, який зв'язує та зобов'язує до активності та дій, отже, доктрина законності (йде) від народу, який є єдиним (вста новлюється) народним диспутом, котрий вирішує, тому що власний народ є законним формуванням, як (свідчать) діючі правила людства, бо активність, для того (й) розглядається найменування активного положення, відкриває визначення Закону, раціонально впорядкованого (поступу) до Загального Блага від ідеї, яка піклується про індивідів».⁸

Саме ж право у «Курсі» поділяється на чотири доктрини. Перша намагається дійти «до загального блага впорядкування, яке обговорюється (диспутується) законним чином та розглядає єдине благо законодавчо, також як (благо) всієї республіки».⁹ Друга дуже чітко простежує основну думку юриспруденції: «раціональне впорядкування речі або в законі, або за рамками правового положення».¹⁰ Третій доктрині відводилося піклування про «стосунки індивідів, які стверджені твердим і залізним правом, і єдиним законодавством».¹¹ Четверта стосувалась промудрації, тобто обнародування законів.

Отже, в курсі філософії, що викладався у Чернігівському колегіумі, разом з проблемами світобудови та людського існування, розглядалися питання держави і права. Уважний аналіз відповідних текстів дозволить глибше зрозуміти устрій Козацької держави — Гетьманщини та рівень її теоретичного сприйняття і тлумачення інтелігенцією в середині XVIII ст.

Джерела та література:

- 1 Курс викладався у Чернігівському колегіумі в 1740—1747 рр. Особа автора досі не встановлена.
- 2 *Cursus totius philosophiae*. — Czernihoviam, 1740—1747 // Державний архів Чернігівської області. — Ф. 1781. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 94.
- 3 Там само. — Арк. 94 (зв. стор).
- 4 Там само. — Арк. 94 (зв. стор).
- 5 Там само. — Арк. 94 (зв. стор).
- 6 Там само. — Арк. 15.
- 7 Там само. — Арк. 95.
- 8 Там само. — Арк. 95.
- 9 Там само. — Арк. 95 зв.
- 10 Там само. — Арк. 95 зв.
- 11 Там само. — Арк. 95 зв.